

ירושלים המזרחית בצל המלחמה

דו"ח ארגונים, אפריל 2024

בעקבות המתקפה הרצחנית של חמאס בשבעה באוקטובר פתחה ישראל במלחמה ממושכת בעזה, במחיר פגיעה אנושה באוכלוסייה אזרחית, אסון הומניטרי והרס תשתיות בממדים עצומים. הארגונים השותפים לכתיבת דוח זה – **עיר עמים**, **האגודה לזכויות האזרח בישראל**, **המוקד להגנת הפרט ועמק שווה** – קוראים להשבתם המיידית של החטופים ולהפסקת המלחמה, וכן להגנה על אזרחים ותושבים וסביבות חייהם באשר הם.

למצב המלחמה היו השלכות מיידיות וקשות גם בגדה המערבית ובירושלים המזרחית. לצד האפליה והפגיעה בזכויות שמהן סובלים תושבות ותושבי הגדה המערבית וירושלים המזרחית בימי שגרה, מאז פרוץ המלחמה התרחשו ומתרחשות הפרות נוספות של זכויותיהם, ותנאי חייהם הקשים ממילא הורעו אף יותר.

דו"ח זה יתמקד באופנים השונים שבהם משפיעה המלחמה על ירושלים המזרחית ותושביה.

[רקע](#)

[היעדר מיגון](#)

[הגבלות תנועה וחסימות](#)

[שיטור אגרסיבי ואלימות משטרתית](#)

[התחמשות אזרחית](#)

[שלילת מעמד](#)

[תכנון ובנייה](#)

[תעסוקה וביטחון תזונתי](#)

[חינוך ואקדמיה](#)

[פרסום אסור של פרטי קטינים באתר משרד המשפטים](#)

רקע

ביוני 1967 כבשה ישראל את ירושלים המזרחית לצד כיבוש הגדה המערבית, רצועת עזה, רמת הגולן וחצי האי סיני. מספר שבועות לאחר הכיבוש סיפחה מדינת ישראל שטחים בירושלים ובסביבותיה, הידועים היום כירושלים המזרחית. לאחר הסיפוח הוחלו המינהל, המשפט והשיפוט של ישראל על שטחים אלה. סיפוח ירושלים המזרחית מנוגד לחוק הבינלאומי, ואינו מוכר על ידי מרבית מדינות העולם.

מדינות ישראל מבקשת להפריד ולנתק בין ירושלים המזרחית והגדה המערבית, לצד ניסיונות לטשטש ואף למחוק את הקו הירוק במרחב העיר.

לאחר הסיפוח קיבלו התושבים הפלסטינים שהתגוררו בירושלים המזרחית מעמד של תושבי קבע בישראל. משמעות הדבר היא שכל עוד שולטת ישראל בשטח ירושלים המזרחית ומגדירה את תושביה כתושבי ישראל, היא מחויבת לנהוג כלפיהם באופן שוויוני. תושבים אלה זכאים לכל השירותים והזכויות שמהם נהנים אזרחי המדינה, למעט הזכות להצביע בבחירות לכנסת. למרות זאת, מאז 1967 נמנעות הרשויות הישראליות מלהקצות לירושלים המזרחית משאבים ראויים, שיאפשרו לספק לתושבות ולתושבים שירותים הולמים ולענות על הצרכים הפיזיים של האזור ועל צרכי האוכלוסייה ההולכת וגדלה.

תושבי ותושבות ירושלים המזרחית סובלים מאפליה מצד הרשויות הישראליות למעלה מ-56 שנים. מדיניות האפליה מקבלת ביטוי מעשי בכל מישורי החיים, ומובילה לקיום יומיומי קשה ולשורה של פגיעות בזכויות האדם הבסיסיות ביותר. לצד זאת סובלים התושבות והתושבים הפלסטינים בירושלים המזרחית משיטור יתר, מאלימות משטרתית ומפגיעה מתמשכת בחופש הביטוי והמחאה שלהם.

מדיניות האפליה וההזנחה מקדמת את האינטרס של ישראל לשמור על רוב יהודי בעיר ולדחוק את תושביה הפלסטינים של ירושלים אל מחוצה לה. יתרה מכך, ישראל מסייעת למתנחלים המתישבים בירושלים המזרחית במגוון רחב של אמצעים (הקצאת תקציבים, אבטחה, ניהול קרקע, תכנון עירוני ועוד), וכך מקדמת את התרחבות ההשתלטות שלהם על בתים ושכונות באזור זה במטרה להגביר את אחיזתה באזורים אלו. במקביל היא פועלת ל"חיזוק" הזיקה היהודית של השכונות באמצעות מיזמי מורשת, לצד מחיקה והתעלמות מכוונת מההיסטוריה והמורשת הפלסטינית.

היעדר מיגון

ברובם המכריע של הדירות ובנייני המגורים בשכונות ירושלים המזרחית אין ממ"ד או מקלט. בשכונות אלה גם לא קיימים מקלטים ציבוריים (למעט מקלט ציבורי אחד בשועפאט, שגם הוא אינו פעיל זמנית). המקומות המעטים היחידים שבהם יכולים התושבות והתושבים למצוא הגנה בעת מתקפות טילים הם מספר זעום של בתי ספר בכמה שכונות, שנפתחו לציבור. **המצב הקיים מותיר את התושבות והתושבים חשופים לפגיעות טילים, תוך פגיעה קשה בזכויותיהם לחיים, לשלמות הגוף ולשוויון.**

ב-11.10.2023 [פנו](#) האגודה לזכויות האזרח ועמותת במקום לראש עיריית ירושלים, בבקשה לדאוג לאלתר למרחבים מוגנים בשכונות מזרח העיר – בין אם בפתיחת כלל מוסדות הלימוד ומבני הציבור שבהם יש מקלטים, בין אם בהצבת אמצעי מיגון יבילים או באמצעות כל פתרון אחר אשר יספק הגנה לתושבי העיר הפלסטינים. חצי שנה חלפה, והפנייה טרם נענתה.

הגבלות תנועה וחסיונות

סגירת המחסומים בעוטף ירושלים לכניסת תושבי השכונות שמעבר לגדר הפרדה

ב-7.10.2023, עם מתקפת חמאס על יישובי הדרום ופרוץ המלחמה, [נסגרו המחסומים בעוטף ירושלים](#) לתנועת כלי רכב והולכי רגל. סגירת המחסומים הטילה סגר על רבבות בני אדם המתגוררים בשטחה המוניציפלי של ירושלים, בשכונות שמעבר לחומת הפרדה: כפר עקב, מחנה פליטים שועפאט, דחיאת א-סלאם, ראס חמיס, ראס שחאדה וביר עונה. לרבים מהתושבים בשכונות אלה יש מעמד ותיעוד ישראלי – תושבות קבע, תושבות ארעית או היתרי כניסה. בשגרה,

רבים מהם נכנסים לירושלים מדי יום לצורכי תעסוקה, חינוך, בריאות, רווחה, תפילה, קניות וקבלת שירותים שונים.

בנוסף לסגירת המחסומים הקיימים, הציבו כוחות הביטחון ברחובות ירושלים המזרחית חסימות, שמנעו יציאה משכונות מסוימות. במחסומים המעטים שנותרו פתוחים חלקית נוצרו עומסי תנועה קשים, וכמעט ולא התאפשר מעבר סדיר.

מניעה גורפת שכזו של חופש התנועה, ופגיעה אנושה בקשת זכויות אדם רחבה של עשרות אלפי תושבים, אינה כדין. **גם בחסות מלחמה המדינה אינה רשאית לנהוג בתושבי קבע ובאנשים ששוהים בה כדין כבאויב ולהטיל עליהם סגר, מלא או חלקי. זו פגיעה בלתי מידתית בזכויות אדם של עשרות אלפי בני אדם וענישה קולקטיבית פסולה ואסורה.**

בימים שלאחר מכן נפתחו חלק מהמחסומים במתכונת מצומצמת, ואחרים נותרו סגורים. מחסום קלנדיה שב לפעול רק שבועיים לאחר פרוץ המלחמה, במתכונת חלקית ומצומצמת ביותר. התוצאה היא סגר כמעט מוחלט על תושבי ירושלים הגרים בכפר עקב. ב-7.11.2023 [עתרו לבג"ץ](#) האגודה לזכויות האזרח, המוקד להגנת הפרט, עיר עמים ותושבים מהשכונות שמעבר למחסום, בדרישה להשיב את הפעילות במחסום לסדרה. בעתירה נטען כי גם צורך ביטחוני אינו יכול להצדיק פגיעה מתמשכת ואנושה בזכותם של רבבות בני אדם לחופש תנועה ולשירותים חיוניים.

העתירה עודנה מתנהלת. במסגרת ההליך המשפטי חזר המחסום לפעול באופן יותר סדיר אך עדיין אינו מופעל באופן מלא, וטרם נמצא פתרון למעבר מהיר במקרי חירום כאשר המחסום סגור.

מניעת כניסת פלסטינים עם היתר איחוד משפחות לירושלים דרך מחסום שועפאט

כ-300 תושבות ותושבי השטחים החיים לצדם של בני זוג ובני משפחה ישראלים ומחזיקים בהיתר איחוד משפחות מתגוררים מעבר לגדר ההפרדה, במחנה הפליטים שועפאט ובשכונות הסמוכות אליו. מאז פרוץ המלחמה נאסר עליהם לעבור לירושלים דרך מחסום מחנה הפליטים שועפאט הסמוך לביתם, אלא אם כתובתם בתעודת הזהות היא ענאתא, כפר פלסטיני הסמוך למחסום. אולם כשתושבים ניסו לשנות את כתובתם במרשם האוכלוסין הפלסטיני, נאמר להם כי ישראל אוסרת זאת.

האגודה לזכויות האזרח והמוקד להגנת הפרט [עתרו לבג"ץ](#) ב-18.12.2023 בשםם של ארבעה פלסטינים בעלי היתרי איחוד משפחות שנמנע מהם המעבר במחסום. בעתירה נטען כי סגירת המחסום בפני התושבים – שעובדים בעיר, מקבלים בה את כל השירותים וילדיהם לומדים בה – פוגעת בזכויותיהם לפרנסה, לחופש התנועה, לשלמות המשפחה, לשוויון ולכבוד.

יום לאחר הגשת העתירה הוסרו ההגבלות על מעבר התושבים.

הגבלות קולקטיביות קשות בכניסה להר הבית / אחרם א-שריף

מאז פרוץ המלחמה ועד ליום השני של הרמדאן (11.3.2024) הטילה המשטרה הגבלות קולקטיביות קשות על הכניסה להר הבית / אחרם א-שריף בפני כמעט כל הציבור המוסלמי בתחומי ישראל, לרבות תושבי ירושלים המזרחית. על פי נתוני הווקף, מספר המתפללים בהר בימי שישי ירד מכ-35,000-50,000 בתקופת שגרה לכ-5,000 מתפללים מבוגרים בלבד. במקביל לסגירת ההר בפני מוסלמים המשיכה כניסתם למקום של יהודים, ובמיוחד של פעילי מקדש, ללא כל מגבלה.

סגירה מתמשכת כל כך של הר הבית / אחרם א-שריפפני מוסלמים היא חסרת תקדים, ומהווה הפרה חמורה של הסטטוס קוו לו מחויבת מדינת ישראל, הקובע כי ההר הוא אתר פולחן מוסלמי ואילו לא-מוסלמים רשאים לבקר בו בלבד על פי אפשרויות הזמן והמקום.

ימים ספורים בלבד לפני תחילת הרמדאן (ב-10.3.2024) פרסמה לשכת ראש הממשלה הודעה מרגיעה בעניין כניסת מוסלמים אל הר הבית / אחרם א-שריפ במהלך חודש הרמדאן, בניגוד לדרישתו של השר לביטחון לאומי בן גביר להטיל הגבלות גורפות. עם זאת הותיר נתניהו פתח להמשך ההגבלות על גישה להר גם במהלך הרמדאן. גם פרסומים על הגבלת מספר המוסלמים בהר ל-50,000 מתפללים חמורה, כאשר לתפילות הצהרים של ימי ששי ברמדאן מגיעים כ-200,000 מתפללים ובלילת אל-קאדר לקראת סוף החודש המספרים אף גבוהים יותר.

בלילה הראשון של הרמדאן הגבילה המשטרה, גם באלימות, את כניסתם של מאות צעירים פלסטינים למתחם. מהלילה השני הוסרו המגבלות ורחבת שער שכם התמלאה במבקרים. אנו מקווים כי כך גם יימשך עד תום החודש וגם לאחריו.

שיטור אגרסיבי ואלימות משטרתית

מיד עם פרוץ המלחמה כיתרו כוחות הביטחון את ירושלים המזרחית באמצעות מגבלות תנועה ומחסומים, והחלו בפעולות ענישה קולקטיבית ושיטור אגרסיבי נגד תושבים פלסטינים בעיר. בעימותים שפרצו במספר שכונות השתמשו כוחות הביטחון באש חיה, בבואש, בכדורי גז וגומי ועוד. עימותים התרחשו גם בין תושבים לבין מתנחלים בשכונות הפלסטיניות בעיר. מתחילת המלחמה ועד סוף שנת 2023 נהרגו בירושלים המזרחית חמישה צעירים פלסטינים במהלך עימותים עם כוחות הביטחון. באותה תקופה דווח על מעצרים של 987 פלסטינים בירושלים המזרחית, לרבות ילדים ונשים, ומאות מאלו שנעצרו נשלחו למעצרי בית. לצדם נעצרו עשרות תושבים במעצרים מינהליים, ולמאות הוצאו צווי הרחקה מירושלים בכלל, מהעיר העתיקה או ממתחם הר הבית / אחרם א-שריפ.

מקרים רבים של תקיפה של עוברי אורח בידי כוחות הביטחון תועדו והופצו בתקשורת וברשתות החברתיות, לרבות השלכת רימון הלם למסעדה, תקיפת נוסעים ברכב, תקיפת הולכי רגל, חיפושים משפילים, חיפושים אקראיים במכשירי הטלפון, גם של תלמידים צעירים בדרכם לבתי הספר, ופגיעה באנשים עם מוגבלויות. במשך שבועות, צוותי חינוך ותלמידים נתקלו באלימות קשה בדרכים מכוחות הביטחון הפרושים בעיר, ופלסטינים רבים חוששים עד היום לצאת מבתיהם ולהגיע למערב העיר.

האלימות המשטרתית מופעלת פעמים רבות ללא עילה וללא צורך, נגד אנשים שלא הפרו את הסדר. כך לדוגמה, ב-29.2.2024 שלח המוקד להגנת הפרט תלונות למח"ש בשם של שני צעירים תושבי ירושלים המזרחית שספגו אלימות קשה משוטרים ב-9.1.2024, כשהיו בדרכם לביתם שבבית חנינא יחד עם חבר נוסף. הרכב בו נסעו השלושה נחסם לפתע על ידי ניידת יס"מ, הם התבקשו לצאת ממנו לצורך חיפוש, ואז הותקפו באכזריות וללא כל סיבה על ידי חמישה או שישה שוטרים. [אחד הצעירים](#) נעצר ובהמשך פונה לבית חולים, שם נמצא כי הוא סובל מפציעות בחזה ובפנים וכן משבר באף. [האחר](#) הושאר במקום האירוע והתפנה לבית חולים לאחר שאיבד את ההכרה, וכשהוא סובל מקשיי נשימה ומכאבים עזים בפלג הגוף העליון.

גירוש משפחה מביתה ללא סמכות

ב-30.10.2023 פצע נער בן 17 מא-טור שוטר מג"ב בדקירות סכין ונהרג על ידי שוטרים. מאוחר יותר באותו יום פשטו כוחות משטרה גדולים על בית משפחתו, ערכו חיפושים והמיטו חורבן על הבית ותכולתו. בתום הפעולה הורו השוטרים לבני המשפחה להתפנות מהדירה ואסרו עליהם לשוב אליה. בני המשפחה – זוג הורים ושלושה ילדים – עברו להתגורר בבית אחיו של האב. ב-28.1.2024 [פנה המוקד להגנת הפרט למשטרת מחוז ירושלים](#) בדרישה להציג את מקור הסמכות שמכוחו סולקה המשפחה מביתה, או לחלופין לאפשר לה לשוב אליו. ב-10.3.2024 התקבלה [תשובת המשטרה](#) לפיה "אין מניעה לשימוש בבית המשפחה".

התחמשות אזרחית

בעקבות מתקפת חמאס בשבעה באוקטובר החל ברחבי המדינה גל של התחמשות והתארגנות של קבוצות שמירה. גל זה, אשר לא פסח על ירושלים, הונע משילוב של פחד ותחושת חוסר ביטחון אותנטיים ביחד עם ליבוי יצרים של גורמי ימין, שבראשם השר לביטחון לאומי, בן גביר. בסוף אוקטובר פורסם שבירושלים הוקמו 10 כיתות כוננות שכונתיות והכוונה היא להקים [18 כיתות כוננות נוספות](#). חברי כיתות הכוננות מקבלים מהמשטרה כלי נשק שהם מחזיקים בבתיהם.

מבין 10 כיתות הכוננות שהוקמו בירושלים, לפחות שלוש מהן הן בהתנחלויות האידיאולוגיות שממוקמות בלב שכונות פלסטיניות: נוף ציון (בג'בל אל מוכאבר), עיר דוד (בסילוואן) וקדמת ציון (בראס אל עמוד). כיתות הכוננות הוקמו על אף שהתנחלויות אלו זוכות ממילא למאבטחים פרטיים במימון ציבורי.

האווירה הקשה בירושלים, בשילוב עם התלהמות של פוליטיקאים וארגוני ימין, מעלה חשש שההתארגנויות החמושות הרבות בעיר יובילו להתלקחויות רבות אל מול תושבי ירושלים המזרחית.

שלילת מעמד

ב-16.10.2023 הודיע שר הפנים על כוונתו לשלול את מעמד הקבע של שני תושבי ירושלים המזרחית, ראג'ב ג'ועבה ורשיד רשק, המוחזקים במשמורת שב"ס, בעילה של "הפרת אמונים". [בהודעה רשמית ששוגרה לתקשורת מלשכת השר](#) כונו השניים "נאצים מחבלי חמאס מירושלים".

ב-30.11.2023 הגיש המוקד להגנת הפרט לשר [מסמך טיעונים בכתב](#) בעניינו של רשק. במסמך נטען כי שאלת חוקתיותו של התיקון לחוק הכניסה לישראל, המאפשר לשלול תושבות קבע על רקע "הפרת אמונים למדינת ישראל" טרם הוכרעה בבג"ץ, ולפיכך לא יהיה בידיו של רשק לתקוף בבית המשפט החלטה לשלול את תושבותו, ככל שהחלטה כזו תתקבל. עוד צוין כי רשק אינו מחזיק בנתינות אחרת מלבד תושבות הקבע בישראל, וכי משפטו הפלילי עדיין מתנהל. במסמך נכתב כי מעבר לעניינו הפרטי של רשק, "ההצטרפות של כלל הנסיבות הללו צובעת את ההודעה באור בעייתי ביותר, על גבול החוקיות אם לא מעבר לו, של רצון לנקום בשעיר לעזאזל נוח וכך לרצות את תאוות הנקם והשילם שנראה שהשתלטה על השיח הציבורי הפוליטי בעקבות הטבח המחרדי שביצעו אנשי חמאס ב-7.10.2023".

האגודה לזכויות האזרח בישראל
جمعية حقوق المواطن في اسرائيل
Association for Civil Rights in Israel

תכנון ובנייה

קידום התנחלויות

בחודשי המלחמה קידמה ישראל תכניות להרחבה ולהקמה של התנחלויות בירושלים המזרחית באמצעות בנייה של כ-7,000 יחידות דיור. 2,500 מהן מתוכננות להיבנות בהתנחלויות חדשות בגבעת השקד, אמת המים התחתונה וקדמת ציון.

הריסות בתים

במקביל, מאז תחילת המלחמה [גבר קצב הריסות הבתים](#) הבנויים ללא היתר. עד לאמצע מרץ 2024 נהרסו בירושלים המזרחית 133 מבנים – 97 מהם יחידות דיור. בין היתר נהרסו [9 יחידות דיור](#) בוולאג'ה ויחידת דיור באל בוסתן שבסילוואן – שתי קהילות שנמצאות תחת סכנת גירוש כולל מידי הרשויות הישראליות.

האגודה לזכויות האזרח, עמותת עיר עמים ועמותת במקום [פנו](#) ב-19.10.2023 לראש עיריית ירושלים בדרישה לחדול מהריסת בתים בירושלים המזרחית בזמן המלחמה. בפנייה נטען כי **הריסות בתים בירושלים המזרחית הן תופעה פסולה גם בימי שגרה, על רקע התכנון המפלה בחלק זה של העיר, שלא מאפשר לתושבים להוציא היתרי בנייה. המשך ההריסות בעת המלחמה, אשר מותיר עשרות בני אדם ללא קורת גג ומסתור מפני טילים, לוקה בחוסר סבירות קיצוני ובאטימות לב.** הפנייה לא נענתה.

אתרי עתיקות ומורשת

בתקופת המלחמה המשיכה הממשלה לפעול במרץ גם בתחום אתרי העתיקות והמורשת בירושלים המזרחית, לצורך שליטה על שטח, שינוי נרטיבי ויצירת מוקדי עניין תיירותיים. מטרת המאמץ היא משולשת: להגביר את הנוכחות היהודית בירושלים המזרחית ולנרמל אותה באמצעות יצירת מוקדי עניין תיירותיים ממוקדים לעבר היהודי-מקראי של העיר; להגביל את מרחב החיים הפלסטיני ולדחוק את התושבות והתושבים, פיזית והיסטורית, ממרחב אגן העיר העתיקה; ולהציב מכשולים בדרך להסדר עתידי.

מאז אוקטובר 2023 קודמו בעיקר שלושה פרויקטים:

פרויקט הרכבל לעיר דוד (תת"ל 86): פרויקט הרכבל צפוי לפגוע בבעלי קרקעות פלסטינים שעל תוואי הרכבל, ובתושבים שהרכבל המתוכנן יעבור מטרים ספורים מעל בתיהם. בשנתיים האחרונות הרשות לפיתוח ירושלים ממשיכה להשקיע עשרות מיליוני שקלים בקידום הפרויקט, לאשר חוזי ספקים בפטור ממכרז, לבצע חפירות ארכיאולוגיות, לעקור עצים ולהכריז על הפקעות של שטחים פרטיים. זאת למרות שלאחרונה דווח שהפרויקט סופג עיכוב משמעותי מכיוון שחברות זרות, בעלות מומחיות הנדרשת לפרויקט, לא מוכנות לקחת בו חלק מסיבות פוליטיות. בחסות המלחמה, בדצמבר 2023, [פורסמו](#) צווי הפקעה לשטח כולל של 8,752 מ"ר לטובת איתור שטח להצבת עמודים. מדובר בהפקעה זמנית למשך שמונה שנים – מהלך חריג כשלעצמו בתחום התכנון בירושלים.

חפירות בריכת השילוח: מאז דצמבר 2022 רשות העתיקות מקיימת חפירה ארכיאולוגית גדולה בשכונת סילוואן בחיפוש אחר "בריכת השילוח". העבודות החלו לאחר שעמותת אלע"ד השתלטה על חלקה שהייתה בבעלות הכנסייה האורתודוקסית היוונית הצמודה לאתר הארכאולוגי, תוך גירוש

משפחה פלסטינית שעובדה אותה והתפרנסה ממנה. ההשתלטות והעבודות, שנעשו באופן חפוז ובאמצעות כלים מכניים כבדים, הובילו להרס חסר תקדים של סביבה צמחית נדירה שהתקיימה בבוסתן האחרון בסילוואן וייתכן גם לממצאים ארכיאולוגיים. בזמן המלחמה החל הצבא לשתף פעולה בפרויקט, וחיילים נשלחים לסייע בחפירות האתר.

גיא בן הינום: בחסות המלחמה המשיכו רשות הטבע והגנים (רטי"ג) ועמותת אלע"ד לקדם את ייחוד גיא בן הינום. לצד השתלטות על חלקות נרחבות ועצי הזית שבהן, החלה עמותת אלע"ד, בגיבוי של רטי"ג, להציב בכניסה לחלקות שעליהן טוענים הפלסטינים לבעלות, שערים וחסומות, המונעים מהתושבים את הכניסה לאדמותיהם. בנוסף, עם תחילת המלחמה הואר הגשר התלוי, השנוי במחלוקת, בצבעי כחול-לבן, וכך הצטרף למאבק על צביון המרחב, שבמסגרתו מאירים מתנחלים את בתיהם במגני דוד כחולים ותושבי סילוואן הפלסטינים מציבים חצאי סהר ירוקים זוהרים.

תעסוקה וביטחון תזונתי

עוד בטרם פרצה המלחמה כ-75% מתושבי ירושלים המזרחית חיו מתחת לקו העוני, ורבים מצאו עצמם במחסור של מזון בסיסי. **בחודשי המלחמה נרשמה עלייה של מאות אחוזים בנתוני האבטלה, ומשפחות רבות הגיעו לפת לחם.** עובדים רבים מירושלים המזרחית איבדו את עבודתם בשל פיטורים או הוצאה לחל"ת עקב חשש שהביעו קולגות או לקוחות, בשל תחושת רדיפה במקומות עבודה מעורבים, וכן בשל סגירת המחסומים בעוטף ירושלים ומגבלות התנועה האחרות, שלא אפשרו להם להגיע לעבודה באופן סדיר. בחודשים הראשונים למלחמה נתקלו תושבי ירושלים המזרחית גם באלימות מצד כוחות הביטחון וכן מיהודים, וחששו מאד לצאת מבתיהם, ובוודאי להתנייד בתחבורה ציבורית אל מקום עבודתם במערב העיר. על פי [נתוני שירות התעסוקה](#), בעוד שבמדינה כולה נרשמה עלייה של כ-150% במצטרפים החדשים לשירות התעסוקה ובירושלים כולה נרשמה עלייה דומה של כ-140%, בקרב אוכלוסיית ירושלים המזרחית נרשמה באוקטובר 2023 עלייה של מעל 300% במצטרפים החדשים ביחס לחודש שקדם לו (ועלייה של כ-340% מהמוצע בשנת 2023).

ההיקפים הגדולים של אובדן התעסוקה הובילו, כאמור, לפגיעה משמעותית בביטחון התזונתי בקרב תושבי ירושלים המזרחית. בהיעדר סיוע מצד הרשויות חרף פניות מצד יחידים וארגונים, התארגנויות אזרחיות נרתמו לארגון וחלוקת סלי מזון, אך גם אלה הצליחו לסייע רק באופן חלקי.

באוגוסט 2023 קיבלה ממשלת ישראל החלטה על [תוכנית חומש נוספת לצמצום פערים חברתיים כלכליים בירושלים המזרחית](#). אולם לאחר שבעה באוקטובר חלק מיישום התוכנית הוקפא, תקציביה קוצצו, וקיים גם חשש לפגיעה במנגנונים מקצועיים שהוקמו ליישומה.

חינוך ואקדמיה

חופש הביטוי במוסדות האקדמיים

מאז שבעה באוקטובר התעצמו מגמות ההשתקה בשיח הציבורי בישראל, ובכלל זה גם במוסדות האקדמיים. בעקבות הכאב והזעם על מתקפת חמאס, הסובלנות כלפי אמירות מורכבות וביטויים שחורגים מהקונצנזוס כמעט ולא קיימת, ובפרט יוצא הקצף יוצא על כל מה שנדמה כגילוי של אהדה או הזדהות עם האוכלוסייה האזרחית בעזה ועל קריאות להפסקת המלחמה.

דיכוי חופש הביטוי באקדמיה מופנה בעיקר כלפי סטודנטים, סטודנטיות ונשות ואנשי סגל ערבים, ומשפיע גם על סטודנטים וסטודנטיות תושבי ירושלים המזרחית. עד אמצע דצמבר 2023 [דו"ח](#) על מעל 160 הליכי משמעת שנפתחו נגד סטודנטים ערבים ב-34 מוסדות אקדמיים ברחבי הארץ (80% מהליכים נפתחו במכללות והיתר באוניברסיטאות). ברוב ההליכים שבהם הושגה הכרעה הסטודנטים זוכו, אולם לעצם הפתיחה בהליכים יש אפקט מצנן ומרתיע על חופש הביטוי של סטודנטים פלסטינים.

כך למשל, באוניברסיטה העברית מיד לאחר השבעה באוקטובר החלו תאים פוליטיים לבצע פעולות ניטור אחר סטודנטים. באוקטובר הודיעה האוניברסיטה על הקמתה של ועדה לעניין. הליכי משמעת נפתחו נגד ארבעה סטודנטים, בהם אחד יהודי. במרץ 2024 החליטה האוניברסיטה להשעות מהוראה את פרופ' נדירה שלהוב-קיבורקיאן, לאחר דברים קשים שאמרה בריאיון. בעקבות ההחלטה [פנתה האגודה לזכויות האזרח](#) לנשיא ולרקטור האוניברסיטה העברית בטענה כי ההשעיה נעשתה בניגוד לנהלי האוניברסיטה וכי דבריה של פרופ' שלהוב-קיבורקיאן, מקוממים ומכעיסים ככל שיהיו, חוסים תחת הזכות לחופש ביטוי ולחופש אקדמי.

בבצלאל נפתחו בתחילת המלחמה 14 הליכי משמעת נגד סטודנטים ערבים. בהמשך החליט המוסד להקפיא את ההליכים ולארגן מחדש את פעילות ועדת המשמעת.

בשל אווירת הרדיפה היו סטודנטים ערבים שחששו לחזור ללימודים לאחר המלחמה, וחלקם אף הפסיקו את לימודיהם במוסדות השונים.

חופש הביטוי מגן לא רק על עמדת קונצנזואליות, נוחות לשמיעה ומסברות את האוזן – אלה אינן זקוקות להגנה. **חופש הביטוי חל בעיקר על דעות חריגות, מקוממות ומכעיסות, המושמעות על רקע מאורעות קשים, מורכבים ומסעירים.** בהתנהלות ובמדיניות המתוארת לעיל זנחו האוניברסיטאות והמכללות את אלפי הסטודנטים וחברי הסגל הפלסטיניים הלומדים ועובדים בהן. המסר שעבר לסטודנטים ולמרצים כולם, ולאלה הפלסטינים בפרט, הוא כי חופש הביטוי בין כתלי המוסד קיים, כל עוד אוחזים בעמדות "הנכונות".

פיקוח וסנקציות על מורים ובתי ספר

בדצמבר 2023 הונחה על שולחן הכנסת הצעת חוק פיקוח על בתי ספר (תיקון – איסור העסקת מורשעי ותומכי טרור ופיקוח על תכני הלימוד למניעת הסתה), התשפ"ג-2023. הצעת החוק מתיימרת להגביר את הפיקוח על עובד הוראה אשר נחשד, נאשם או הורשע בעבירת טרור. עוד היא מבקשת למנוע מתן רישיונות הפעלה למוסדות חינוך אשר תכנית הלימוד בהם אינה תואמת "את קווי היסוד של תכנית הלימודים הישראלית, כפי שיקבעו בחוזר המנהל הכללי".

בפברואר 2024 הונחה על שולחן הכנסת הצעת חוק איסור העסקת עובדי הוראה ושליילת תקציב ממוסדות חינוך עקב הזדהות עם מעשה טרור או עם ארגון טרור (תיקוני חקיקה), התשפ"ד-2024 הצעת החוק מבקשת להעניק לשר החינוך ולמנכ"ל משרד החינוך – גורמים פוליטיים – או למי מטעמם, סמכות רחבה לפטר מורים, לסרב להעניק רישיון הוראה או לשלול אותו, ולהתלות, לקצץ ולשלול תקציבים מבתי ספר בהליך מנהלי, בשל חשד להזדהות עם טרור ותמיכה בו.

הגם שהדבר לא נאמר במפורש, ברור שחלק ממטרותיהן של הצעות החוק היא למשטר את מערכות החינוך הערבית והפלסטינית, בעיקר בירושלים המזרחית; לשלוט בהן, להלך אימים על מורות, מורים ומנהלי בתי ספר ערביים, לסמנם ולהפכם למטרה למעקב ולציד. **אלה הצעות חוק מזיקות ומיותרות, שכן הדין הקיים מעניק למשרד החינוך כלים ראויים ומספקים להתמודדות**

האגודה לזכויות האזרח בישראל
جمعية حقوق المواطن في اسرائيل
Association for Civil Rights in Israel

עם תכניות לימוד, עם מוסדות חינוך ועם אנשי הוראה שהשפעתם על תלמידים שלילית ומזיקה. הן פוגעות קשות בזכויות לביטוי, לתעסוקה ולאוטונומיה פדגוגית של מורים ומנהלים.

פרסום אסור של פרטי קטינים באתר משרד המשפטים

בנובמבר 2023 אישרה הממשלה מתווה להשבת החטופים הישראלים מעזה בתמורה לשחרור עצורים ואסירים ביטחוניים. באתר משרד המשפטים פורסמה רשימה של 350 עצורים ואסירים המיועדים לשחרור במסגרת העסקה, ובהם עשרות רבות של קטינים, תושבי ירושלים המזרחית ותושבי השטחים, ואף קטינה אחת אזרחית ישראל. רובם המכריע של הקטינים שוחרר ממעצר, כלומר שמותיהם פורסמו אף בטרם הסתיים ההליך המשפטי נגדם, בטרם הוכחה אשמתם, וכאשר חזקת החפות עומדת להם.

פרסום זה עומד בניגוד להוראות החוק האוסרות על פרסום פרטיהם המזהים של קטינים המעורבים בהליכים פליליים. הוראות אלה נועדו להגן עליהם ועל בני משפחותיהם מפני סטיגמה ומעשי נקמה, ולהגביר את סיכויי השיקום של הקטינים לאחר שחרורם. החוקים אינם מחריגים מתחולתם עבירות ביטחון, אשר בחשד להם נעצרו הקטינים. בעקבות פניית האגודה לזכויות האזרח הוסרו פרטיהם של הקטינים מאתר משרד המשפטים.